

Alleen door te experimenteren komen we erachter of het basisinkomen werkt

Paul de Beer pleitte er in de vorige *S&D* voor om met kleine stappen de sociale zekerheid te hervormen en zo de armoede te bestrijden. Een universeel basisinkomen is wat hem betreft onhaalbaar. Toch spreekt het idee velen aan. Meerdere gemeenten hebben inmiddels experimenten lopen. Helaas schort het daarbij nogal eens aan de academische reflectie. Hierdoor dreigt veel opgedane kennis verloren te gaan.

RIEKS OSINGA & MARCO FLORIJN

Docent aan de Thorbecke Academie & sociaal ondernemer en lid van het WBS-curatorium

Het idee van het basisinkomen is ouder dan de sociale zekerheid. Het basisinkomen komt in vele vormen terug gedurende de geschiedenis. De filosoof Thomas Paine en radicaal denker Thomas Spence introduceerden eind achttiende eeuw argumenten voor een basisinkomen (King, Marangos, 2006). In 1979 voerde generaal Zia ul-Haq in Pakistan een overheidsvariant in: lokale commissies bekeken wat iemand nodig had en distribueerden middelen (Clark, 1986).

In Nederland kwam de discussie met horten en stoten op gang. Al in 1969 vroeg CHU-Kamerlid Scholten om een onderzoek naar het basisinkomen. De voorganger van GroenLinks, de PPR, zette vanaf 1977 het basisinkomen in het verkiezingsprogramma. De discussie laaide in de jaren 1990 weer op, zelfs met voorstanders uit onverwachte hoek. Wie

weet nog dat Gerrit Zalm, destijds nog directeur van het Centraal Plan Bureau, zich in zijn sociaal economische verkenning 'Nederland in drievoud' (CPB, 1992) voorstander toonde van een (sobere) variant?

Daarna bleef het vijftien jaar stil. Nadat Rutger Bregman voor *De Correspondent* een vurig pleidooi voor invoering hield (Bregman, 2013), is de geest echter weer uit de fles. Gepassioneerde voorstanders, vurige tegenstanders: de discussie woedt als nooit tevoren. Ook de politiek roert zich. D66 wil een onderzoek, terwijl de Europese Groenen zelfs hun volledige programma wijden aan het basisinkomen.

Juist nu

Nu de economie weer aantrekt, is de kans aanwezig dat de discussie weer van het toneel

verdwijnt (Otjes, Lucardie, Voerman, 2014). Met een groei van de werkgelegenheid wordt de urgentie minder gevoeld. Zonde, want de tijd om eens echt aan de slag te gaan met het basisinkomen is nu. Ideologisch bezien is het een dankbaar moment om de discussie over arbeid, zorg en zekerheid in de eenentwintigste eeuw te voeren.

Allereerst is er de afgelopen decennia, trapsgewijs, gewerkt aan het uitbreiden van het marktmechanisme. Om onze economie te versterken is flexibiliteit noodzakelijk. Letterlijk, door de verdere introductie van de 24-uurs economie, maar ook in termen van arbeidscontracten, beloning en rechtszekerheid. Hiermee komt voor grote groepen mensen de bestaanszekerheid in gevaar.

De opkomst van automatisering en robotisering roept het beeld op van massaal verlies van banen aan de onderkant van arbeidsmarkt. Op het eerste gezicht pleit dat voor een basisinkomen: er zullen immers veel mensen zijn die door de krapper wordende arbeidsmarkt niet meer aan een betaalde baan kunnen komen.

Onjuist volgens hoogleraar digitale economie McAfee (MIT). Robots zijn nog lang niet in staat om persoonlijke hulp als thuiszorg of verpleegkunde te verrichten, goederen van A naar B te verplaatsen, haren te knippen, huizen te bouwen en machines te repareren. En ook voor creatief denken, samenwerken in teamverband, mensen motiveren en onderhandelen zijn we voorlopig onmisbaar (McAfee & Brynjolfsson, 2014).

Of de werkgelegenheid in de toekomst minder zal zijn, valt dus nog te bezien. Vanuit een sociaal-democratisch perspectief is het zomaar accepteren van het massaal verdwijnen van banen in ieder geval volstrekt onaanvaardbaar. Iedereen heeft immers recht op betaald en waardevol werk. Zo'n substantiële groep zonder slag of stoot opgeven, past dan niet.

Er zal wel een explosieve productiviteitsstijging op ons af komen door robotisering. Vroeger werd de daarmee samenhangende

stijging van welvaart verdeeld via arbeid: eerst kwamen de banen, vervolgens waren er te weinig arbeidskrachten en stegen de lonen.

Die tijd ligt achter ons. We zullen de welvaart dus op een andere manier moeten herverdelen. McAfee stelt daarom een negatieve inkomstenbelasting voor. Dit idee is in 1940 bedacht door de in sociaal-democratische kringen weinig geliefde econoom Milton Friedman. Desalniettemin klinkt het, mits aangepast aan de moderne arbeidsmarkt, veelbelovend. Iedereen is dan immers verzekerd van een minimuminkomen, terwijl er in tegenstelling tot het onvoorwaardelijk basisinkomen wel een prikkel blijft om te werken. Stijging in het bruto- leidt namelijk tot een stijging in het netto-inkomen.

Een universeel basisinkomen voor iedereen boven de 20 jaar kost een extra € 22 mrd per jaar

Daarnaast is de sociale zekerheid momenteel een chaos. Het basisinkomen geeft de zekerheid van een vangnet zonder een té grote inkomensval en bureaucratische rompslomp. Het klinkt aanlokkelijk – met slechts één maatregel de sociale zekerheid omvormen en simpel maken – , maar lijkt niet betaalbaar. Invoering van een basisinkomen van € 1060 netto voor iedereen vanaf 20 jaar zal neerkomen op een extra € 22 mrd per jaar (De Beer, 2015).

Tegen deze argumenten zijn er ook redenen te bedenken waarom het basisinkomen juist wel een oplossing kan zijn. Zo is er het vraagstuk van de participatiesamenleving. Mensen moeten meer zelfredzaam zijn, zowel voor het eigen geluk als voor de eigen omgeving. De inclusieve arrangementen voor iedereen die we hadden binnen de verzorgingsstaat transformeren richting een samenleving die

ook 'samenredzaam' is en in sociaaleconomisch opzicht weerbaar.

Mensen zijn over het algemeen graag bereid zijn iets voor een ander te doen. De overheid en politiek hebben dit gegeven omhelsd en vertaald naar de huidige participatiewet. Veel mantelzorgers en vrijwilligerswerkers weten echter niet waar ze de tijd en het geld vandaan moeten halen om aan al die nieuwe verplichtingen te voldoen. Een basisinkomen zonder tegenprestaties geeft dan lucht.

En wat te denken van de positieve gevolgen voor het welzijn van de ontvangers van een basisinkomen? Eerder bleek bij het Mincome-experiment in Canada dat een universeel basisinkomen zeer positief voor de (geestelijke) gezondheid van de participanten uitpakte. En ook de jongeren besteedden hun gratis geld goed: niet aan drank en drugs, maar aan de studie.

Trial and error

Het blijft niet alleen bij mooie woorden. In 13 gemeenten zijn er momenteel experimenten aan de gang. Wat er precies onder basisinkomen wordt verstaan, wisselt echter nogal. Vaak trachten gemeenten de sociale zekerheid menselijker te maken: niet meer een systeem gebaseerd op wantrouwen, maar op vertrouwen. Gemeenten opereren hierin pragmatisch en creëren uitzonderingsposities in de Participatiewet, waardoor de bewijslast en het handhaven een minder restrictieve invulling krijgen.

Zo start Utrecht in samenwerking met de universiteit na de zomer met een experiment basisinkomen, wat feitelijk gaat over het hervormen van de sociale zekerheid. In totaal 300 bijstandsgerechtigden worden ingedeeld in drie groepen. De eerste groep ontvangt de sociale hulp met de voorwaarden die daar nu aan verbonden zijn, de tweede als beloning of tegenprestatie voor verzet werk of participatie en de derde groep als basisinkomen. Gekeken wordt of er bij die laatste groep substantieel meer misbruik plaatsvindt. Wanneer dat niet

het geval is, zijn de vaak als vernederend ervaren controlemechanismes immers overbodig.

Daarbij is het verstandig om te kijken naar de mogelijkheden van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). Combinaties tussen jeugdhulp, WMO en Participatiewet zijn er vooralsnog niet, maar voor de groep van voormalig Wajongers en hun huishouden zou dat heel interessant kunnen zijn. Gemeenten hebben nu de kans om een plan te maken dat aansluit op het leven van mensen met een beperking. De Wajongers die vroeger tot hun 65ste een uitkering kregen, zullen in sommige situaties onder de nieuwe participatiewet vallen. Een basisinkomen beïnvloedt dan wellicht de eigen bijdrage en andere rechten op ondersteuning. En ook voor de ondersteuning kan het basisinkomen positief zijn. Allerlei bureaucratische rompslomp is dan immers overbodig. Wel bestaat er het risico dat voorheen betaald werk verdrongen wordt door mensen die enkel een basisinkomen ontvangen.

Geheel in lijn met de participatiesamenleving zijn er ook mensen die hun eigen basisinkomen via crowdfunding bij elkaar verdienen. Aangezien de bureaucratische weg lang en onzeker is, besloten Frans Kerver uit Groningen en Sjr Hoeijmakers uit Eindhoven hun idealen via het publiek te verwezenlijken. Binnen korte tijd wist Hoeijmakers 353 mensen zover te krijgen hem te steunen. Met € 12.745 kan hij zich het komende jaar richten op het verspreiden van het idee.

Deze twee pioniers vertellen in zekere zin een traditioneel sociaal-democratisch verhaal. Een bepaalde mate van bestaanszekerheid is gewenst om vrij te handelen. Het basisinkomen biedt die handelingsvrijheid. Daardoor hoeven ze niet een 'bullshit job' aan te nemen, maar kunnen ze zichzelf ontplooien en werk doen dat iets toevoegt aan de samenleving.

Meer dan alternatief voor de bijstand

Op veel plekken ontstaan dus experimenten waarin (aspecten van) het basisinkomen zichtbaar worden. Gemeenten, die slechts over een

deel van de verzorgingsstaat gaan, propageren vooral minder regels en meer vertrouwen. Hierbij past echter wel een kanttekening. Het basisinkomen mag nooit omarmd worden als daaraan de acceptatie van het wegvallen van werk voor lager opgeleiden, het loslaten van het minimuminkomen en het fors verlagen van andere uitkeringen gekoppeld zijn.

Een experiment met een universeel basisinkomen van € 1.060 moet mogelijk gemaakt worden

Maar als het basisinkomen hervorming van de sociale zekerheid en herdefiniëring van betaald en onbezoldigd werk betekent, moet dat natuurlijk worden omarmd. Om de discussie verder te brengen is meer kennis een goede zaak. De maatschappelijke context waarin vraagstukken rond arbeid, inkomen en zekerheid zich bevinden is sterk veranderd en zal dat de komende tijd nog meer doen. Beleidsmakers kunnen de boel vaak niet bijbenen.

Reden te meer om ze de 21ste eeuw in te helpen op basis van goed onderzoek, een stevige ambitie en vooral een focus op het oplossen van problemen in haalbare stappen. Momenteel dreigen veel kleine experimenten aan het oog van de wetenschap te ontsnappen. Sympathiek, maar jammer, want door de resultaten niet op een adequate wijze te verwerken, gaat veel opgedane kennis voor de politiek verloren.

Wij pleiten er daarom voor om een aantal kleinschalige, gemeentelijke experimenten wetenschappelijk te volgen. Het is belangrijk om het breder te trekken dan de sociale zekerheid alleen: ook niet-bijstandsgerechtigden moeten een basisinkomen krijgen. Daarbij past het aangaan van grootschalige en meerjarige experimenten op verschillende overheidsniveaus:

- ▶ Bij bijvoorbeeld de participatiewet en de WMO op gemeentelijk niveau;
- ▶ De WW, AOW en niet-uitkeringsgerechtigden op landelijk niveau;
- ▶ En een gezamenlijk experiment met willekeurig geselecteerde mensen.

Doordat juist die samenwerking tussen verschillende overheden nauwelijks van de grond komt, dreigt het basisinkomen een gemeentelijk bijstandsspeeltje te worden. Daarom zien wij graag een meerjarig experiment van voldoende omvang waar individuen van 18 jaar en ouder, ongeacht de hoogte van hun uitkering of salaris, een basisinkomen van € 1.060 netto ontvangen. Het kabinet organiseert momenteel samen met gemeenten, het bedrijfsleven en het onderwijs de Agenda Stad. Hier is ruimte voor goed begeleide experimenten in het sociale domein die departementen en deelbelangen overstijgen.

Alleen door te experimenteren krijgen we een volledig beeld van het basisinkomen. Onder landelijke supervisie met universiteiten en hogescholen de ‘werkende bestanddelen’ van de verschillende experimenten identificeren en daarmee (tussentijds) aanbevelingen doen. Zo overstijgen we de dominante ideologische uitgangspunten. Door op een weloverwogen manier stapje voor stapje te werk te gaan en geen overhaaste beslissingen te nemen, kunnen we de radicale veranderingen, die nodig zijn om de verzorgingsstaat de eenentwintigste eeuw te laten overleven, bewerkstelligen. Anders zullen het ongetwijfeld de meest kwetsbaren zijn die de rekening van te snel doorgevoerde maatregelen mogen betalen.

Niet in één klap een basisinkomen voor iedereen, wel proefondervindelijk de beste manier vinden om de op een aantal fronten falende sociale zekerheid te verbeteren dus. Daarbij mag het idee van McAfee zeker niet vergeten worden. Met een negatieve inkomstenbelasting is de herverdeling gegarandeerd, terwijl je mensen tegelijkertijd stimuleert waardevol werk te verrichten.

Literatuur

- De Beer, P. (2015), 'Basisbaan, basisinkomen of toch gewoon armoede bestrijden?', in: *S&D* 2015/3, pp. 87-93.
- Bregman, R. (2013), 'Waarom we iedereen gratis geld moeten geven', in: *De Correspondent*.
- Clark, G. (1986), *Pakistan's Zakat and Ushar as a Welfare System in Weiss*.
- Centraal Planbureau (1992), *Nederland in drievoud; een scenariostudie van de Nederlandse economie 1990-2015*.
- King, J.E. & Marangos, J. (2006), 'Two Arguments for Basic Income: Thomas Paine (1737-1809) and Thomas Spence (1750-1814)', in: *History of Economic Ideas*, vol. 14(1), pp. 55-71.
- McAfee, A. & Brynjolfsson, E. (2015), *The Second Machine Age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*.